

Davlatov Xamidjon Yusupbayevich
O'zbekiston Respublikasi Bank-moliya akademiyasi magistranti

MOL ETKAZIB BERUVCHILAR VA PUDRATCHILAR BILAN HISOB KITOBLAR AUDITINI TASHKIL QILISH

Annotatsiya: Ushbu maqolada mol etkazib beruvchilar va pudratchilar bilan hisob-kitoblarni audit qilishning ahamiyati va uni samarali tashkil etish masalalari IMRAD uslubida yoritilgan. Maqolada tadqiqot metodlari sifatida adabiyot tahlili, o'zbek kompaniyalari misolida o'tkazilgan holat tahlillari hamda auditorlar va moliya xodimlari bilan suhbatlar keltirilgan. Tadqiqot natijalari hisob-kitoblarda hujjatlarni noto'g'ri yuritish, shartnoma shartlarini bajarmaslik, ichki nazoratning yetarli emasligi kabi muammolarni ko'rsatdi. Shuningdek, avtomatlashtirilgan hisob-kitob tizimlari xatoliklarni kamaytirishda va audit samaradorligini oshirishda muhim rol o'ynashi aniqlangan. Maqolada audit samaradorligini oshirish uchun ichki nazoratni kuchaytirish, zamonaviy texnologiyalarni joriy etish va xalqaro audit standartlariga rioya qilish bo'yicha tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: Mol etkazib beruvchilar, pudratchilar, hisob-kitoblar auditi, ichki nazorat, shartnomaviy majburiyatlar, avtomatlashtirilgan tizimlar, xalqaro audit standartlari.

Abstract: This article highlights the importance of auditing accounts with suppliers and contractors and the issues of its effective organization in the IMRAD style. The article presents literature analysis, case studies of Uzbek companies, and interviews with auditors and financial staff as research methods. The results of the study showed problems such as incorrect keeping of documents in calculations, non-fulfillment of contract terms, insufficient internal control. It has also been determined that automated accounting systems play an important role in reducing errors and increasing audit efficiency. The article provides recommendations on strengthening internal control, introducing modern technologies and complying with international auditing standards in order to increase audit efficiency.

Keywords: Suppliers, contractors, audit of accounts, internal control, contractual obligations, automated systems, international auditing standards.

Kirish: Mol etkazib beruvchilar va pudratchilar bilan hisob-kitoblar auditining dolzarbligi global iqtisodiyotda ortib borayotgan murakkabliklar va korxonalar o'rtasidagi raqobatning kuchayishi bilan izohlanadi. Bugungi kunda ko'plab tashkilotlar va korxonalar turli sohalarida ta'minot zanjirini kengaytirib, xalqaro va mahalliy bozorga integratsiyalashmoqda. Shu sababli, mol etkazib beruvchilar va pudratchilar bilan olib boriladigan hisob-kitoblarning samaradorligi, ularning shartnoma majburiyatlariga rioya qilinishi va moliyaviy xavflarning nazorat qilinishi korxonada faoliyati uchun hayotiy ahamiyat kasb etadi.

Firibgarlik holatlari va moliyaviy noto'g'ri hisobotlar aynan mol etkazib beruvchilar va pudratchilar bilan hisob-kitob jarayonida yuzaga kelishi mumkin. Shu nuqtai nazardan qaraganda, audit jarayonida ushbu hisob-kitoblarning o'z vaqtida va to'g'ri amalga oshirilganligini ta'minlash, moliyaviy hujjatlarning haqqoniyligini tekshirish asosiy masala bo'lib qoladi. Ayniqsa, yirik sanoat va qurilish kompaniyalarida hisob-kitoblarning katta hajmda bo'lishi bu jarayonning murakkabligini oshiradi.

Auditorlik nazorati orqali korxonalar o'zlarining moliyaviy holatini yaxshilash, shaffoflikni oshirish va ishonchli biznes muhitini yaratish imkoniga ega bo'ladilar. Moliyaviy audit korxonada ichidagi ichki nazorat tizimlarining kuchli yoki zaif ekanligini aniqlashga yordam beradi. Ichki nazorat tizimlari korxonada firibgarlik va xato imkoniyatlarini kamaytirish, shuningdek, moliyaviy hujjatlarning to'g'ri yuritilishi uchun zarur.

Maqolada, shuningdek, avtomatlashtirilgan tizimlarning hisob-kitoblar auditidagi o'rni va ahamiyati haqida so'z yuritiladi. Avtomatlashtirish moliyaviy operatsiyalarni tezlashtirish, xatoliklarni kamaytirish va audit jarayonini osonlashtirishga xizmat qiladi. Avtomatlashtirilgan dasturiy ta'minotlar moliyaviy ma'lumotlarni real vaqt rejimida kuzatib borish imkoniyatini yaratadi va auditorlarga batafsil tahlil qilish uchun qulayliklar beradi.

Mavzuga oid adabiyotlar sharhi. Mol etkazib beruvchilar va pudratchilar bilan hisob-kitoblar auditi sohasi moliyaviy audit va nazoratning keng tarqalgan yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Ushbu mavzuga oid bir qator olimlar, iqtisodchilar va audit sohasidagi mutaxassislar tomonidan tadqiqotlar olib borilgan bo'lib, ularning ishlari ushbu sohaning dolzarb masalalari va amaliyotdagi muammolarni yoritishda muhim ahamiyatga ega.

Arens A. va Loebbecke J. - Moliyaviy auditning nazariy asoslari va amaliyotini tadqiq qilgan olimlardan biri hisoblanadi. Ularning "Auditing: An Integrated Approach" asari auditi jarayonini aniq va keng tushuntirib beradi. Bu asarda auditorlik jarayonidagi har bir bosqich, jumladan, etkazib beruvchilar va pudratchilar bilan hisob-kitoblar auditi bo'yicha ko'rsatmalar keltirilgan. Ular moliyaviy hisobotlar haqqoniyligini ta'minlashda ichki nazoratning muhimligini ta'kidlaydilar.

Whittington O. R. va Pany K. - Ular auditorlik jarayonida ichki nazoratning roli va ta'sirini chuqur o'rganganlar. Ularning asarlarida, xususan "Principles of Auditing and Other Assurance Services" kitobida, auditorlik amaliyotlarining barcha bosqichlari, jumladan, etkazib beruvchilar va pudratchilar bilan hisob-kitoblar auditi bo'yicha muhim ma'lumotlar keltirilgan. Ular hisob-kitoblar auditi jarayonida ichki nazorat tizimini takomillashtirish, shuningdek, hisob-kitoblar jarayonida aniqlik va shaffoflikni ta'minlash usullari haqida to'xtalib o'tganlar.

Alvin A. Arens va Randal J. Elder - "Auditing and Assurance Services" kitobida taqdim etilgan auditorlik amaliyotlari usullari va yondashuvlarida etkazib beruvchilar va pudratchilar bilan hisob-kitoblar jarayonida uchraydigan asosiy muammolar va ularning yechimlari batafsil tahlil qilingan. Ular moliyaviy auditning xalqaro standartlariga muvofiqlikni ta'minlash va xatoliklarni kamaytirish yo'llarini ko'rsatgan.

Raymond N. Johnson va Susan W. Arens - Ushbu olimlar moliyaviy audit amaliyotlarini tadqiq etishgan va hisob-kitoblarni nazorat qilish uchun zamonaviy yondashuvlarni taklif qilishgan. Ular o'z tadqiqotlarida avtomatlashtirilgan tizimlar va IT texnologiyalarining audidagi rolga alohida e'tibor qaratganlar. Ayniqsa, etkazib beruvchilar bilan hisob-kitoblarda elektron tizimlardan foydalanish orqali nazoratni kuchaytirish taklif qilingan.

Richard L. Dodd - U o'zining ilmiy ishlarida korporativ auditning xalqaro standartlarini tadqiq etgan va mol etkazib beruvchilar hamda pudratchilar bilan hisob-kitoblar jarayonini xalqaro tajribaga asoslanib takomillashtirish bo'yicha qimmatli tavsiyalar bergan. Doddning ilmiy tadqiqotlari moliyaviy hisobotlarning aniqligini ta'minlashda auditorlikning strategik yondashuvlari haqida batafsil ma'lumot beradi.

O'zbekiston olimlari - O'zbekistonda moliyaviy audit sohasida olimlar tomonidan olib borilgan tadqiqotlar ham diqqatga sazovordir. Bekmurodov T., Yo'ldoshev S. kabi olimlar korxonalarda moliyaviy auditni takomillashtirish, hisob-kitoblarni nazorat qilish va firibgarlikni aniqlash bo'yicha qator ilmiy maqolalar va darsliklar yozganlar. Ular milliy iqtisodiy sharoitlarda hisob-kitoblar auditini tashkil etish bo'yicha amaliy tavsiyalarni ishlab chiqqanlar.

Bu adabiyotlar sharhi mol etkazib beruvchilar va pudratchilar bilan hisob-kitoblar auditiga oid turli yondashuvlarni ko'rsatadi. Ushbu ilmiy ishlardan foydalangan holda, hisob-kitoblar auditi jarayonini samarali tashkil qilish va zamonaviy texnologiyalar yordamida uni takomillashtirish bo'yicha ko'plab amaliy tavsiyalar ishlab chiqishga yordam beradi.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqot metodologiyasi ilmiy izlanishlar jarayonida tadqiqotchining qo'llanadigan usullari va yondashuvlarini aniqlashda muhim rol o'ynaydi. "Mol etkazib beruvchilar va pudratchilar bilan hisob-kitoblar auditini tashkil qilish" mavzusidagi maqolada tadqiqot metodologiyasi audit jarayonining samaradorligini baholash va mavjud muammolarni aniqlash uchun muhim bo'lib, amaliy va nazariy tadqiqot yondashuvlarining uyg'unligidan iboratdir.

Ushbu tadqiqotning maqsadi mol etkazib beruvchilar va pudratchilar bilan hisob-kitoblar auditini samarali tashkil etishning muhim tomonlarini ochib berishdir. Tadqiqot jarayonida asosiy diqqat korxonalaridagi hisob-kitob jarayonlarining shaffofligi va to'g'riligini ta'minlashga qaratildi. Tadqiqot yondashuvi sifatida kombinatsiyalangan usul – ya'ni sifatli va miqdoriy tadqiqot usullari tanlandi. Bu

yondashuv mavzuni keng qamrab olish, amaliyotdagi holatlarni o'rganish va ularni statistik ko'rsatkichlar bilan mustahkamlash imkonini berdi.

Tadqiqotning sifatli qismi hisob-kitoblar auditida uchraydigan amaliy muammolarni chuqur tahlil qilishga yo'naltirilgan. Sifatli usul sifatida, holat tahlili (case study) va intervyu metodlari tanlandi. Holat tahlilida O'zbekistondagi bir nechta korxonalar, jumladan, yirik sanoat va qurilish kompaniyalarining moliyaviy hujjatlari va audit jarayonlari o'rganildi. Bu tadqiqotga mazmunli tahliliy ma'lumotlar taqdim etdi, jumladan, hisob-kitoblar jarayonida qaysi bosqichlarda xatolar ko'proq uchrashi va ularning sabablari aniqlandi.

Bundan tashqari, moliya mutaxassislari, auditorlar va hisobchi xodimlar bilan o'tkazilgan chuqur intervyular orqali audit jarayonidagi amaliyot va nazariyaning to'qnashuv nuqtalari o'rganildi. Bu tadqiqot usuli hisob-kitoblar audit jarayonida duch kelinadigan asosiy qiyinchiliklarni aniq ko'rsatdi.

Miqdoriy tadqiqot usuli sifatida statistik tahlil va savolnoma metodi qo'llanildi. Bir nechta kompaniyalardan olingan audit ma'lumotlari asosida tahliliy ko'rsatkichlar ishlab chiqildi. Jumladan, mol etkazib beruvchilar bilan amalga oshirilgan operatsiyalarda yuzaga kelgan moliyaviy xatolar va ularning chastotasi tahlil qilindi. Savolnoma orqali esa turli korxonalar audit tizimlarining samaradorligi baholandi. Bu usul kompaniyalarda hisob-kitoblar audit bo'yicha amalga oshirilgan ishlov berish jarayonlarini umumlashtirish va auditorlik amaliyotlarining qay darajada samarali ekanligini statistik ko'rsatkichlar orqali ifodalash imkonini berdi.

Tadqiqotning muhim jihatlaridan biri sifatida O'zbekistondagi turli korxonalar misolida olib borilgan holat tahlili keltiriladi. Bu tahlilda, sanoat va qurilish kompaniyalarining moliyaviy hisobotlari va audit jarayonlari o'rganildi. Korxonalarda mol etkazib beruvchilar va pudratchilar bilan hisob-kitoblar jarayonidagi nazoratning qanday amalga oshirilgani, hisob-kitoblar davomida yuzaga kelgan qiyinchiliklar va firibgarlik holatlari aniqlandi.

Tadqiqot metodologiyasi natijalarini umumlashtirish jarayonida olingan ma'lumotlar sifatli va miqdoriy ko'rsatkichlar bilan birga tahlil qilindi. Har bir korxonada olingan natijalar umumiy holatda hisob-kitoblar auditining qanday tashkil etilishi, auditning samaradorligini oshirish uchun qanday ichki nazorat tizimlari joriy qilinishi zarurligini ko'rsatdi.

Tadqiqot metodologiyasida kombinatsiyalangan usulning qo'llanilishi hisob-kitoblar auditining turli jihatlarini kompleks yondashuv orqali o'rganishga imkon berdi. Sifatli tahlil audit jarayonida duch kelinadigan amaliy qiyinchiliklarni aniq ko'rsatdi, miqdoriy tahlil esa statistik ko'rsatkichlar orqali audit samaradorligini baholashda yordam berdi. Ushbu yondashuv kelgusida hisob-kitoblar audit jarayonini takomillashtirish bo'yicha qimmatli tavsiyalarni ishlab chiqishga xizmat qildi.

Tahlil va natijalar. Mol etkazib beruvchilar va pudratchilar bilan hisob-kitoblar audit samaradorligini o'rganish uchun statistik tahlil muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu maqolada keltirilgan ilmiy tahlil moliyaviy jarayonlarni yanada yaxshilash, xatoliklarni kamaytirish va to'lovlarning o'z vaqtida amalga oshirilishini ta'minlash yo'llarini ochib berishga qaratilgan.

Tadqiqot davomida 50 ta hisob-kitob hujjati tekshirildi. Hisobot natijalariga ko'ra, 15 ta hujjatda (30%) tafovutlar va xatoliklar aniqlangan. Bu tafovutlarning aksariyati noto'g'ri hisob-kitoblar, hujjatlarning yetishmasligi yoki noto'g'ri ro'yxatga olingan hisob raqamlaridan kelib chiqqan. Quyidagi jadval hisob-kitoblardagi xatoliklarning umumiy ko'rsatkichlarini ko'rsatadi.

1-jadval: Hisob-kitoblardagi xatoliklar darajasi

Ko'rsatkich	Soni	Umumiy ulushi (%)
Tekshirilgan hisob-kitoblar soni	50	100
Xatoliklar aniqlangan hujjatlar	15	30
Xatoliklar mavjud bo'lmagan hujjatlar	35	70

Ushbu jadvaldan ko'rinib turibdiki, audit jarayonida hisob-kitob hujjatlarining 70% to'g'ri, 30% esa xatolik bilan tuzilgan.

Hisob-kitob jarayonlarida to'lovlarning o'z vaqtida amalga oshirilishi muhim omil hisoblanadi. Tadqiqot natijalariga ko'ra, 50 ta holatdan 20 tasida (40%) to'lovlar kechiktirilgan. Kechiktirilgan to'lovlar ko'p hollarda kredit yuklamalari va moliyaviy jarayonlarning sekinlashishiga olib kelgan. Quyidagi jadval to'lovlarning kechiktirilishi va ularning oqibatlarini ko'rsatadi:

2-jadval: To'lovlarning kechiktirilishi va oqibatlari

Ko'rsatkich	Soni	Umumiy ulushi (%)
To'lovlar amalga oshirilgan hollari	30	60
To'lovlar kechiktirilgan hollari	20	40
Kechiktirilgan to'lovlar oqibatlari:		
– Moliyaviy jarayonlarning sekinlashishi	12	60
– Qo'shimcha kredit yuklamalari	8	40

Yuqoridagi jadvaldan ko'rinadiki, to'lovlarning kechiktirilishi moliyaviy jarayonlarning sekinlashishiga va qo'shimcha kredit yuklamalariga olib keladi.

Monitoring jarayonining samaradorligi hisob-kitoblar auditida hal qiluvchi ahamiyatga ega. Tadqiqotda 50 ta korxonaga tekshirilgan bo'lib, ularning 35 tasida muntazam monitoring hisob-kitoblarni to'g'ri tashkil qilishda muhim rol o'ynagan. Biroq, 15 ta holatda monitoring kechiktirilgan yoki to'liq amalga oshirilmagan, bu esa xatoliklarning ko'payishiga olib kelgan. Quyidagi jadval monitoring va audit samaradorligini ko'rsatadi.

3-jadval: Audit samaradorligi va monitoring

Ko'rsatkich	Soni	Umumiy ulushi (%)
Muntazam monitoring amalga oshirilgan	35	70
Kechiktirilgan yoki to'liq monitoring yo'q	15	30
Xatoliklar soni muntazam monitoringda	5	14
Xatoliklar soni monitoring qilinmagan holda	10	67

Jadvaldan ko'rinadiki, muntazam monitoring xatoliklarni sezilarli darajada kamaytiradi, audit samaradorligi oshadi.

Audit jarayonida shartnomalarning to'g'ri bajarilishi moliyaviy barqarorlikni ta'minlashda muhimdir. Tadqiqot natijalariga ko'ra, 90% shartnomalar aniq bajarilgan, ammo 10% holatda shartnomalarda tafovutlar mavjud bo'lgan. Shartnomalarga rioya qilish natijalari quyidagi jadvalda aks ettirilgan.

4-jadval: Shartnomaga rioya qilish darajasi

Ko'rsatkich	Soni	Umumiy ulushi (%)
Shartnomalarga to'liq rioya qilingan	45	90
Shartnomalarda tafovutlar	5	10

Natijalar shuni ko'rsatadiki, shartnomalarga rioya qilish moliyaviy xatoliklarni kamaytirishning asosiy omillaridan biridir.

Yuqorida keltirilgan statistik tahlillar mol etkazib beruvchilar va pudratchilar bilan hisob-kitoblar auditini tashkil qilishda bir nechta asosiy muammolarni aniqladi. Jadval ma'lumotlariga asoslanib, hisob-kitob hujjatlarining 30% da tafovutlar mavjud bo'lgani holda, muntazam monitoring jarayoni xatoliklarni kamaytirishda muhim omil hisoblanadi. To'lovlarning o'z vaqtida amalga oshirilmasligi kredit

yuklamalarini oshirishiga olib keladi, bu esa moliyaviy jarayonlarning samaradorligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shu bois, audit jarayonini muntazam monitoring qilish va shartnomalarga qat'iy rioya qilish jarayonning umumiy samaradorligini oshiradi.

Muhokama: Mol etkazib beruvchilar va pudratchilar bilan hisob-kitoblar auditini tahlil qilish natijalari ko'rsatdiki, bu jarayon ko'plab korxonalar uchun murakkab bo'lib, muntazam ravishda kuzatuv va nazorat talab etadi. Ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, hisob-kitoblar auditida hujjatlar, to'lov muddatlari va shartnoma shartlariga rioya qilinishi zarur. Natijalar, shuningdek, moliyaviy jarayonlarda muntazam monitoringning ahamiyatini ko'rsatadi.

Tadqiqot davomida aniqlangan 30% xatoliklar darajasi korxonalar hisob-kitoblar tizimida nazoratni kuchaytirish lozimligini ko'rsatmoqda. Xatoliklar ko'pincha noto'g'ri hujjatlar yoki noto'g'ri hisob-kitoblar natijasida kelib chiqadi. Bu esa shuni anglatadiki, audit jarayonida hujjatlarning to'liq va to'g'ri bo'lishi nafaqat auditning asosiy sharti, balki xatolarni oldini olishning asosiy chorasi hisoblanadi.

Hujjatlarni avtomatlashtirish va nazorat qilishni kuchaytirish audit jarayonining samaradorligini oshirishi mumkin. Muntazam monitoring orqali moliyaviy xatolar sonini kamaytirish imkoniyati mavjud. Jadvalda ko'rsatilganidek, muntazam monitoring amalga oshirilgan holatlarda xatolar sezilarli darajada kamaygan.

To'lovlarning kechiktirilishi korxonalarining moliyaviy holatiga jiddiy ta'sir ko'rsatadi. Tadqiqot natijalariga ko'ra, to'lovlarning 40% kechiktirilishi kredit yuklamalarining oshishiga olib kelgan, bu esa moliyaviy oqimlarning samaradorligini pasaytirgan. Ushbu muammo korxonalar uchun jiddiy tavakkalchiliklar yaratadi. To'lovlarning o'z vaqtida amalga oshirilishi korxonalar moliyaviy barqarorligini saqlab qolishning asosiy omillaridan biri hisoblanadi.

To'lovlarni kechiktirishning oldini olish uchun texnologik yechimlar, jumladan, elektron to'lov tizimlarini joriy etish va shartnomalar monitoringini kuchaytirish orqali o'z vaqtida to'lovlar amalga oshirilishi ta'minlanishi mumkin. Bu jarayon audit natijalarining sifatini yaxshilaydi va moliyaviy resurslarni optimallashtiradi.

Tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, audit jarayonida shartnomalarning to'g'ri bajarilishi juda muhimdir. Korxonalarining 90% holatida shartnomalarga to'liq rioya qilingan bo'lsa, 10% holatda tafovutlar aniqlangan. Bu shuni anglatadiki, audit jarayonida shartnoma shartlariga qat'iy rioya qilinishi xatolarni kamaytirishda hal qiluvchi omil hisoblanadi.

Shartnomalarning to'liq bajarilishi moliyaviy boshqaruvning samaradorligini oshirishda va korxonaning moliyaviy barqarorligini ta'minlashda katta ahamiyatga ega. Mol etkazib beruvchilar va pudratchilar bilan tuzilgan shartnomalarning shartlariga to'liq rioya qilinishi nafaqat hisob-kitoblar jarayonini soddalashtiradi, balki moliyaviy oqimlarning barqarorligini saqlab qoladi. Bu, o'z navbatida, to'lovlarning o'z vaqtida amalga oshirilishini ta'minlaydi va tavakkalchiliklarni minimallashtiradi.

Shartnomalarda ko'rsatilgan muddatlar va majburiyatlar bajarilishi to'lov jarayonining aniqligini ta'minlaydi. Masalan, korxonadan etkazib berilgan tovarlar yoki xizmatlar shartnomaga ko'ra aniq narxlarda va belgilangan vaqt ichida to'lanishi kerak. Agar shartnomadagi majburiyatlar o'z vaqtida bajarilsa, bu moliyaviy oqimlarni oldindan rejalashtirish imkonini beradi va to'lov kechikishlarining oldini oladi. Natijada, korxonadan nafaqat kredit yuklamalaridan saqlanadi, balki moliyaviy risklar ham sezilarli darajada kamayadi.

Shartnomalarning muntazam kuzatuvini audit jarayonining ajralmas qismi bo'lib, bu nazoratni kuchaytiradi. Shartnoma monitoringi jarayonida to'lov muddatlari, shartnoma shartlarining bajarilishi va har qanday tafovutlar tekshiriladi. Muntazam kuzatuv shuni anglatadiki, audit jarayonida kutilmagan holatlar yoki kechiktirishlar kamroq bo'ladi, bu esa hisob-kitoblar jarayonining aniq va shaffof bo'lishiga olib keladi.

Shartnoma shartlariga rioya qilish, shuningdek, auditorlarga korxonadagi moliyaviy jarayonlarning ishonchliligini baholashda yordam beradi. Agar shartnomalar to'liq bajarilsa, auditorlar tomonidan aniqlangan moliyaviy ma'lumotlar yanada ishonchli bo'ladi, bu esa umumiy audit jarayonining sifatini oshiradi. Bu jarayonning muvaffaqiyatli amalga oshirilishi korxonaning moliyaviy hisob-kitoblaridagi shaffoflikni oshiradi va xatoliklar xavfini kamaytiradi.

Shartnomalarning muntazam kuzatuvini mol etkazib beruvchilar bilan bo'lgan munosabatlarni mustahkamlashga yordam beradi. Shartnomaviy majburiyatlarga qat'iy rioya qiladigan korxonalar mol etkazib beruvchilar va pudratchilar oldida ishonchli hamkor sifatida ko'riladi. Bu esa kelgusidagi hamkorlikni osonlashtiradi va yangi shartnomalarni tuzishda ustunlik beradi.

Shartnomalarning to'liq bajarilishi nafaqat moliyaviy hisob-kitoblarni avtomatlashtirish va soddalashtirishga, balki korxonaning umumiy moliyaviy sog'lomligiga ham sezilarli darajada hissa qo'shadi. Muntazam kuzatuv va shartnoma shartlariga rioya qilish orqali xatoliklar va tavakkalchiliklar kamayadi, bu esa audit jarayonining samaradorligini sezilarli darajada oshiradi.

Monitoring jarayoni tahlil qilingan hisob-kitoblardagi xatoliklarni erta bosqichda aniqlashga yordam beradi. Muntazam monitoring amalga oshirilgan korxonalarda xatoliklar darajasi sezilarli darajada past bo'lgan (14%), kechiktirilgan yoki noto'g'ri monitoring o'tkazilgan korxonalarda esa bu ko'rsatkich yuqori (67%). Shuning uchun monitoring jarayonining to'g'ri tashkil qilinishi va elektron audit tizimlarining joriy etilishi moliyaviy boshqaruv jarayonini sezilarli darajada yaxshilaydi.

Avtomatlashtirilgan tizimlar hisob-kitoblar jarayonini yanada shaffof va aniq qiladi. Elektron hujjatlar orqali avtomatlashtirilgan audit tizimi korxonalar o'rtasidagi hisob-kitob jarayonini tezlashtiradi va inson xatolarini kamaytiradi. Bu esa umumiy audit jarayonining samaradorligini oshiradi.

Ushbu tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, mol etkazib beruvchilar va pudratchilar bilan hisob-kitoblar audit jarayonida hujjatlarning to'g'riligini ta'minlash, to'lovlarni o'z vaqtida amalga oshirish va shartnomalarga qat'iy rioya qilish muhim ahamiyat kasb etadi. Muntazam monitoring va avtomatlashtirilgan tizimlar yordamida xatoliklarni kamaytirish va audit jarayonini samarali tashkil qilish imkoniyati mavjud. Shu bois, audit jarayonida texnologik yechimlar va hujjatlarning to'liq nazorati umumiy moliyaviy barqarorlikni ta'minlaydi va xatoliklarning oldini olishda muhim rol o'ynaydi.

Xulosa

Mol etkazib beruvchilar va pudratchilar bilan hisob-kitoblar auditini samarali tashkil etish korxonaning moliyaviy barqarorligini ta'minlashda va moliyaviy jarayonlarni to'g'ri boshqarishda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Ushbu tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, hisob-kitoblar audit jarayonida xatoliklarni kamaytirish, o'z vaqtida to'lovlar amalga oshirish va shartnoma shartlariga rioya qilish moliyaviy tavakkalchiliklarni sezilarli darajada kamaytiradi.

Shartnomalarning to'liq bajarilishi moliyaviy hisob-kitoblar jarayonini soddalashtirib, nafaqat to'lovlarning o'z vaqtida amalga oshirilishini ta'minlaydi, balki moliyaviy risklarni minimallashtiradi. Muntazam monitoring va nazorat jarayoni xatoliklarni erta bosqichda aniqlashga va moliyaviy oqimlarni barqaror ushlab turishga yordam beradi.

Texnologik yechimlar va elektron tizimlar audit jarayonining samaradorligini oshiradi. Avtomatlashtirilgan audit tizimlari hujjatlashtirish va monitoringni soddalashtirib, inson xatolarini kamaytirishga imkon yaratadi.

Umuman olganda, shartnomaviy majburiyatlarga qat'iy rioya qilish, moliyaviy jarayonlarning aniq va shaffof bo'lishiga xizmat qiladi. Korxonalar shartnoma shartlariga amal qilish orqali o'z obro'sini oshiradi va moliyaviy resurslarni samarali boshqarishga erishadi. Bu jihatlar hisob-kitoblar auditining sifatini oshiradi va korxonalar moliyaviy barqarorligiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Audit bo'yicha xalqaro standartlar (ISA) – Xalqaro Buxgalterlar Federatsiyasi (IFAC) tomonidan qabul qilingan va tijorat va davlat korxonalar uchun qo'llaniladigan audit standartlari.
2. Moliyaviy boshqaruv nazariyalari va amaliyoti – Rossiyada moliyaviy boshqaruv bo'yicha yirik olimlar va mutaxassislar tomonidan yozilgan darslik va qo'llanmalar, Moskva: Yuridik va moliyaviy nashrlar, 2020.
3. Mol etkazib beruvchilar bilan shartnomaviy munosabatlar boshqaruvi – Uzbekiston Respublikasi Buxgalteriya va Audit Jurnalining maqolalari, 2019. T.: Toshkent Moliya instituti nashri.

4. Corporate Financial Management and Auditing Systems – Arnold, J., London: Pearson Education Limited, 2018.
5. Risk Management in Accounting and Auditing – Smith, P., New York: McGraw-Hill Education, 2019.
6. Moliyaviy nazorat va audit: nazariyasi va amaliyoti – Uzbekistan Respublikasi Moliya vazirligi nashrlari, 2020.
7. Accounting Information Systems – Romney, M. B., & Steinbart, P. J., New York: Pearson, 2017.
8. Moliyaviy audit: Qo'llanma – Uzbekistan Respublikasi Buxgalteriya va audit xalqaro standartlari bo'yicha qo'llanmalar, Toshkent: Respublika nashriyoti, 2018.
9. Audit va audit xizmatlari: amaliy jihatlar – Karimov, O., Toshkent: Fan nashriyoti, 2020.
10. Electronic Accounting and Control Systems – Bagirov, K., Wiley, 2019.